

Бранислав С. Миленковић „Златно доба” Борског рудника 1930–1941.

Руководство ФДБР-а, директор Е. Пијала и званичници борске оишине – 1930. г.

Период између два светска рата, према оцени познатог геолога др Матије Дровеника, назива се „златно доба” у историји Борског рудника.

У оквиру постојања Француског друштва Борских рудника (1904–1941) – у даљем тексту ФДБР – најуспешнијим периодом сматра се пословање у времену 1930–1941. година.

У том периоду ФДБР остварило је највеће успехе у пословању, односно у остваривању циљева предузећа, а то су максимализација добити – профита и оптимализација раста и развоја предузећа. Резултате остваривања циљева сагледавамо кроз остваривање функција предузећа у областима:

- ☼ техничко-технолошке опремљености и коришћења средстава рада;
- ☼ производње и обезбеђивања рудних резерви (геолошка истраживања);
- ☼ остваривања финансијских ефеката и функције маркетинга;

- ☼ остваривања персоналне функције у смислу стварања стабилности и квалитета радне снаге, укључујући и остваривање материјалних и друштвених услова;
- ☼ организационе стабилности предузећа као пословног система и модернизације управљачке и руководне функције;
- ☼ остваривања односа са непосредним окружењем, државом и светским тржиштима, укључујући и унутрашње и међународне политичке прилике.

Техничко-технолошка опремљеност и коришћење средстава рада

У периоду који нас занима остварени су највећи донети техничко-технолошке опремљености, исказани кроз следеће резултате:

- ☼ у заокруживању техничке опремљености и модернизације производних погона – за производњу до 50 000 тона блистер бабра;

- ☼ у области рударства почела је масовна експлоатација руде на површинском копу Чока Дулкан и јамска експлоатација рудног тела Тилва мика;
- ☼ уведена је у производњу модерна механизација – бушилице, багери, утоваривачи; значајно је повећана ефикасност и продуктивност рада;
- ☼ повећани су и модернизовани капацитети извозног окна јаме;
- ☼ изграђена је нова флотација капацитета 2 000 t/24 h и почело флотирање пирита;
- ☼ у области металуршке прераде изграђени су већи капацитети Ватер – жакетних пећи и замењени стари конвертори;
- ☼ изграђена је електролиза бабра, капацитета 12 000 тона, у то време једна од најмодернијих у свету, чиме је заокружена металуршка прерада до производње електролитног бабра и племенитих метала;
- ☼ у интерном транспорту (транспорт руде, јаловине и других материјала) изграђено је око 100 км железничког колосека (различитих димензија), на којима је радило око 50 локомотива различитих капацитета.
- ☼ заокружена је техничка опремљеност и модернизација „главне радионице” (касније механичка, па машинска радионица, из које је створена данашња Фабрика опреме и делова – ФОД); изграђена је ливница и ковачница;
- ☼ изграђена је модерна хемијска лабораторија за праћење и модернизацију процеса производње;
- ☼ формирана је грађевинска оператива за одржавање и изградњу производних објеката и одржавање стамбених колонија;
- ☼ уведена је камионски транспорт и изграђене су одговарајуће гараже и радионице.

Сви ови резултати показатељи су комплетно заокруженог и на

највишим стандардима заснованог процеса производње у техничко-технолошком смислу.

Остварена производња

Најбољи показатељ стабилног и високог континуитета производње, ефикасности и организованости предузећа јесте чињеница да се производња у периоду 1930–1941. године непрестано одржавала на нивоу од око 40 000 тона бакра, што је, у светлу пословања сличних предузећа, где различити услови и фактори битно утичу на ток и континуитет, на успоне и падове, изванредан резултат пословања ФДБР-а.

Друга битна карактеристика у оствареној производњи наведеног периода везана је за експлоатацију најбогатијих рудних лежишта, што је утицало на смањење века експлоатације рудних тела и услова експлоатације у каснијем периоду. Таква оријентација у експлоатацији произашла је из рока трајања концесије, али и услед одсуства интервенције државе у одређивању законом прописаних услова за експлоатацију концесија у страном власништву.

Финансијски ефекти

Повећање техничке опремљености, повећање производње, поло-

жај на тржишту, системски услови (односно према држави и системски закони), одразили су се на финансијске резултате ФДБР-а.

При оснивању, 1904. године, почетни капитал ФДБР-а износио је 5,5 милиона франака, да би се у периоду до 1938. године, емитавањем нових пакета акција, увећао на 120 милиона франака. Истовремено је вредност акција значајно порасла: године 1936. једна акција од 100 златних франака вредела је на тржишту 3500 папирнатих франака.

Књиговодствена вредност (у исто време) свих инсталација износила је 50 милиона франака,

Остварена производња

Остварена производња	Јединица мере	1929. година	1939. година	1960. година
Руда бакра – укупно:	тона	329 252	983 903	2 370 338
Од тога:				
- богата	тона	329 252	423 465	515 937
- сиромашна		/	560 438	2 154 973
Садржај Си у руди – просечно:				
- богата	%	6,72	5,20	1,404
- сиромашна		6,72	7,24	4,178
		/	3,66	1,126
Ревири – од тога:				
- Јама	тона	84 987	858 799	736 253
- Површински коп	тона	244 265	125 104	1 634 103
Раскривка – укупно:				
Од тога:				
- Тилва мика	тона	347 203	88 592	1 099 683
- Чока Дулкан		/	/	897 222
Си у укупној руди	тона	347 203	88 592	/
Производња концентрата Си	тона	22 126	51 163	33 277
Садржај Си у концентрату	тона	41 270	72 738	109 658
Садржај Си у јаловини	%	?	24,57	18,14
Искористићење Си	%	/	0,41	0,216
Производња Си и племенитих метала:				
Блистер бакар	тона	20 675	41 658	30 001
Електролитни бакар	тона	/	12 464	29 527
Злато – укупно	килограм	/	449,4	1 599,8
Сребро – укупно	килограм	/	1,119	4 773
Производња електричне енергије				
Произведено у Бору	MWL	12 326 (1933. г)	43 004,4	79 658
Потрошено	MWL	12 326 (1933. г)	43 004,4	146 348
Просечан број упуслених				
Од тога:				
- радници		3 831	6 269	7 257
- службеници		3 726	6 101	6 425
		115	168	762
		1904–1940	1930–1940	
Руда бакра – укупно	тона	10 029 880	6 029 880	
Просечан садржај бакра у руди	%	6,04	6,16	
Производња блистербакра	тона	568 790	384 310	

У Музеју рударства и металургије

Изложба „Испирање злата од праисторије до 20. века”

У оквиру обележавања стогодишњице рада Борског рудника (1903–2003) у Музеју рударства и металургије у Бору конципирана је изложба „Испирање злата од праисторије до 20. века”.

Будући да о историјату Борског рудника постоји обимна литература, као и да стална поставка Музеја хронолошки обрађује све његове сегменте, помнутом студијском изложбом учињен је покушај осветљавања секундарног начина добијања злата – испирањем златоносних наноса река и потока. Историја рударства упућује нас на чињеницу да су прва рудишта које је човек почео да експлоатише биле златоносне речне терасе и алувијалне равни, а први метал који је открио било је злато.

У каталогу који је пратио изложбу, каже се: „Многобројни трагови старих испирачких радова констатованих почетком 20. века уочени су у долини реке између села Луке и Доње Беле

Реке, на потоцима Дели Јована, Брестовачкој, Слатинској, Кривељској и Злотској реци и њиховим притокама, као и у долини Црнајке између села Црнајке и Танде. Гомиле испране земље поред ових река представљају аутентичне отиске примитивних радова ишчезлих етничких група.”

Изложени предмети пронађени су археолошким ископавањима или случајним налазима на подручјима Рудне Главе, Плоговице, Бора, Кривеља, Мајданпека и Копаоника. Они старији датирају из периода од 2. до 5. века наше ере (корита за испирање злата, рударско оруђе од гвожђа, накит и новац), а изложено је и оруђе које је употребљавано у средњем веку. На изложби су приказани и предмети које су користили испирачи злата на овим просторима с краја 19. и почетка 20. века.

Аутори изложбе и каталога биле су Душица Николић и Сузана Мијић, а аутор поставке Сава Босиоковић.

имала огромне губитке, јер је са тим бакром одлазио и значајан проценат племенитих метала. Тако је било све до 1935. године, када је Народна банка донела уредбу о обавезном откупу целокупне производње племенитих метала у Југославији.

Но, без обзира на ове чињенице, комерцијални резултати у сваком случају показују какав је повлашћени положај имало ФДБР и какви су били односи између овог предузећа и државе.

Персонална функција

Повећање обима пословања условило је и одговарајуће ангажовање радне снаге са адекватном квалификационом структуром. У том периоду, сагласно са настојањима управљача да створе услове за високи континуитет производног процеса, ствара се једна стабилнија структура радне снаге. У ово време, већ се значајан број радника – који су дошли са стране – определио за сталност боравка у насељу, стварајући породична домаћинства, која су истовремено представљала и будући извор радне снаге, било да се ради о „наслеђивању” радног места или остваривању извесне вертикалне покретљивости запослених у области квалификације – занимања, или, најзад, у оквиру врло значајне структуре коју су чинили предрадници, мајстори, пословође, до руководиоца на нивоу погона. Управо је овај већ укореењени слој дао и главна обележја социјално-културном друштвеном амбијенту у насељу чије је и само име у том времену представљало обележје – „Борски рудник”.

„Стална” структура квалификованих и стручних радника је већ од почетка тридесетих година заменила значајни део иностраних радника (Французи, Италијани, Чеси, итд.), које је ФДБР ангажовало у првим деценијама рада. За француску управу то је било и јефтиније и поузданије решење, јер су домаћи

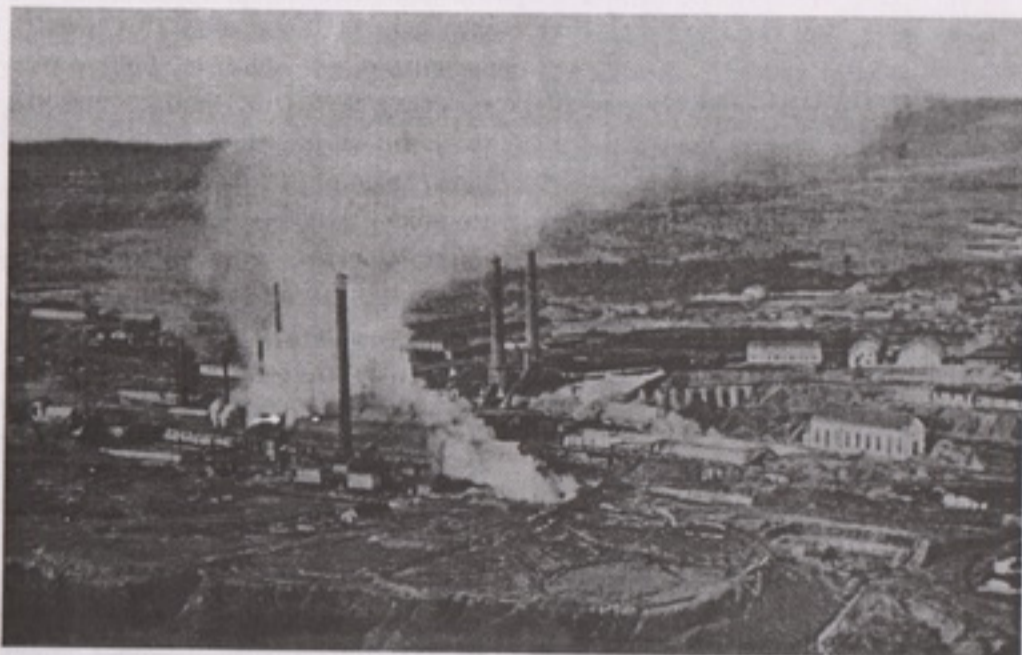
док је чиста добит (профит) износила 108 милиона франака.

У периоду 1929–1935. године ФДБР је оставило у земљи (за порезе, таксе, царине и друге дажбине, радничке плате, услуге железнице, грађевински материјал, итд.) 707160000 динара, док је вредност произведеног бакра и племенитих метала износила 2207891112 динара, што значи да је у земљи остала само једна трећина од вредности производње.

У области комерцијалног пословања остварени су следећи резултати: у периоду 1930–1941. вредност извоза производа ФДБР-а премашивала је 8% укупног југословенског извоза, што је

значајно утицало на економско стање и привредна кретања у земљи.

За разумевање одређених околности у односима на релацији ФДБР – држава – извозни послови, веома је значајна чињеница да је већ средином тридесетих година неупоредиво највећи увозник борског бакра (преко 70%) била Немачка, убрзано изграђујући своју ратну индустрију. У складу са том чињеницом можда можемо тражити и узроке одуговлачења и опирања француских власника предузећа да изграде рафинацију (електролизу) бакра, мада је било очевидно да је држава, извозећи нерафинисани – блистер бакар,

Панорама борске шћойионице 30-их година прошлој века

облик колективне акције, отворила неслућене могућности проширења акционог радијуса човека. Због тога се сматра да организација (као колективно деловање човека), улази у ред најзначајнијих људских изума.

Управо таква организованост ФДБР-а оставила је најдубље трагове и најзначајнији цивилизацијски утицај на једну неразвијену и забачену средину (материјални развој, утицај технике и технологије на формирање индустријског радника, нови културолошки и друштвени обрасци).

радници, прихватајући за оно време значајне бенефиције (добра примања, бесплатан стан, огрев и осветљење, итд.), прихватили и професионални менталитет и однос оданости и верности према предузећу. Та групација радника истовремено постаје и агенс – носилац друштвеног живота у насељу; у погледу квалитета живота, структуре потрошње, модела понашања и опхођења, задовољења духовних и културних потреба, стварања одређеног система вредности који врши утицај на формирање друштвене свести – насеље постепено добија карактеристике урбаног простора.

Организација и управљање

Једна од најбитнијих карактеристика пословања ФДБР-а, оно што битно опредељује „златно доба“ Борског рудника, јесте делатност предузећа као сложеног динамичког техничко-производног и друштвеног система, на највишем (за то време) цивилизацијском нивоу.

Остварени квалитет организовања и управљања произилази из чињенице да је ФДБР створено као акционарско друштво, чији су акционари били из редова светског финансијског капитала, ангажованог и у другим европским и

колонијалним предузећима. То значи да је постојало велико искуство и кадровски потенцијал у стварању таквих предузећа и организовању пословања, и да је управљачка структура ФДБР-а (акционари) била у прилици да ангажује врхунске оперативне стручњаке у области руковођења производњом и предузетничким функцијама. Таква организација заснована је на основним принципима модерне капиталистичке привреде – предузетништву, професионализму, одговорности, радној хијерархији, оданости предузећу. И на крају, кроз процес формирања управљачке структуре и функције, доминирало је схватање да је организација, као

Важно је напоменути да је стварање оваквог система управљања и руковођења, формирање квалификоване структуре запослених, креирање једног посебног менталитета у оквиру високо организованог колективног деловања (стручност, радност, професионални однос, одговорност), временски превазишло постојање ФДБР-а. И дуго година после Другог светског рата, овај дух и однос према раду и предузећу оних у француско време формираних кадрова – носилаца производње – битно је опредељивао радни ангажман и напоре у правцу успешног рада РТБ Бор.

Површински кој Чока Дулкан средином 30-их година прошлој века